

De Moslim- broeders en de macht

Ontstaan, verharding en verzachting van het islamitisch fundamentalisme in Egypte

ROEL MEIJER EN JOOST VERMEULEN

↑ Biddende moslims tijdens de opstand en bezetting van het Tahrirplein in Caïro in januari 2011.

Verspreiding van de islam én antikolonialisme waren de speerpunten van de in 1928 opgerichte Moslimbroederschap. In de strijd tegen de Britse overheersers, die Egypte sinds 1882 bezetten, was eenheid van volk en geloof een belangrijk thema. Daarnaast stelde Hasan al-Banna (1906-1949), de oprichter van de beweging, dat de islam een 'totaalsysteem' was. De islamitische wet, de sharia, hoefde slechts te worden toegepast en de ideale maatschappij zou vanzelf ontstaan. De beweging van Hasan al-Banna was in alle opzichten een utopische. Ze zocht niet de weg van de politiek en sloot geen compromissen met andersdenkenden. Ze was puur gericht op het verspreiden van het ware geloof. Dit deed zij door propaganda (dawah), en als dat geen resultaat opleverde, was het gebruik van geweld gewettigd (jihad). Dat de Broederschap twee gekruiste zwaarden als haar embleem koos en als motto 'wees voorbereid' laat echter zien dat de gewapende strijd niet alleen als laatste redmiddel werd beschouwd. In

Van een beweging die zich zag als een instrument van God werd de Moslimbroederschap een beweging waarin ruimte was voor politiek

1948 begon de beweging paramilitaire jeugdtroepen te trainen, die vervolgens werden ingezet in de strijd tegen Israël. Het toepassen van geweld zou de beweging bijna fataal worden. In 1948 werden er verschillende bomaanslagen gepleegd op Egyptische doelen en een jaar later werd Hasan al-Banna vermoord door de geheime dienst van koning Farouk. Toch bleef de beweging bestaan. Na de revolutie van 1952, waarbij een groep officieren de macht greep en de koning afzette,

heerste er zelfs even de gedachte dat zij in het nieuwe Egypte een leidende rol zou kunnen spelen. Nadat Nasser als overwinnaar uit een interne strijd tussen officieren tevoorschijn kwam, bleek die hoop echter ijdel. In 1954 pleegde een lid van de militaire arm van de Broederschap, het Geheime Apparaat, een mislukte aanslag op president Nasser. De meeste leiders van de Broederschap verdwenen hierop voor lange tijd in strafkampen.

Radicalisering

Onder invloed van de gezaghebbende schrijver Sayyid Qutb (1906-1966) radicaliseerde een deel van de beweging. Hij maakte de jihad tot het centrale punt van de ideologie. De gewelddadige strijd was nu niet primair gericht tegen buitenlanders, maar tegen moslimheersers die de sharia niet toepasten. De islamitische wereld leefde volgens Qutb in een periode van pre-islamitisch ongelof, de jahiliyya. Qutb werd ervan beschuldigd een staatsgreep te willen plegen en werd in 1966 opgehangen. Zijn volgelingen zouden

Sinds de revolutie van januari 2011 speelt de Moslimbroederschap een grote rol in het politieke landschap van Egypte. Bij de algemene verkiezingen eind vorig jaar won ze 235 van de 508 zetels. Hun kandidaat voor de presidentschapsverkiezingen in mei 2012 werd uitgesloten. De Moslimbroederschap, die werd opgericht in 1928, is echter voorlopig niet weg te denken als machtsfactor. Hoe heeft de in beginsel zeer fundamentalistische broederschap zich kunnen ontwikkelen tot een breed gesteunde partij?

◆ Hasan al-Banna (1906-1949), oprichter van de Moslimbroederschap. Rechts het embleem van de Moslimbroederschap: twee gekruiste zwaarden en een koran. De Moslimbroederschap is een internationale beweging. Ze is vooral actief in het Midden-Oosten en Noord-Afrika, in het bijzonder in Egypte, waar ze is opgericht.

in de jaren zeventig nog verschillende aanslagen plegen. Zo werd in 1981 president Sadat vermoord door leden van een groep die geïnspireerd was door het gedachtegoed van Qutb. Inmiddels was de hoofdstroming van de Moslimbroederschap een heel andere weg ingeslagen. Toen president Sadat in de jaren zeventig de belangrijkste leiders van de Broederschap uit de gevangenis had vrijgelaten, wendden zij zich definitief af van de leer van Sayyid Qutb. Zij realiseerden zich dat voortgang op de door hem ingeslagen weg heilloos was. Iedereen kon iedereen er wel van beschuldigen een niet-moslim te zijn, met toenemende intolerantie als gevolg, hetgeen de islam juist veroordeelt. Bovendien zou de eenheid die Hasan al-Banna ooit voorstond, ondermijnd worden door onderlinge strijd (fitna). Deze afkeuring van de jihad door het leiderschap was de eerste in een lange reeks van stappen die zouden leiden tot participatie in de politiek en deelname aan verkiezingen. Deze richting werd ondersteund door de veranderende aanhang van de Broeder-

schap. Steeds meer werd het een beweging van de conservatieve middenklasse, van handelaren, ambtenaren, mensen die een vrij beroep uitoefenden. Deze sociale klasse was helemaal niet geïnteresseerd in geweld, maar wilde een nieuwe morele orde vestigen op basis van islamitische ethische principes. De tweede generatie van de Moslimbroederschap

die zich in de jaren zeventig aansloot bij de beweging, maakte vaak ook deel uit van beroepsorganisaties. Hierin leerden ze coalities sluiten met andersdenkenden en compromissen aangaan.

Menselijke feilbaarheid

Het gevolg was een geleidelijke ommezwaaai in het denken van de Moslimbroe-

derschap. Van een beweging die zich zag als een instrument van God werd het een beweging waarin ruimte was voor politiek. In de strijd tegen het steeds repressievere regime van Mubarak kreeg men zelfs waardering voor de rechtsstaat, de verdeling van de uitvoerende, wetgevende en juridische macht, mensenrechten en algemene vrijheden als vrijheid van organisatie, pers en godsdienst. Met dit alles sloop er ook een zeker relativisme in het starre wereldbeeld van de Broederschap. Uit een van de brochures van de Broederschap: 'Er bestaat misschien wel een goddelijke waarheid maar menselijke interpretatie is feilbaar en antwoorden op eigentijdse vraagstukken hangen af van tijd en plaats.' Vooral het idee dat verschil van mening een natuurlijk gegeven is omdat God mensen verschillend heeft geschapen was een belangrijke doorbraak. De erkenning van dit verschil werd gangbaarder en politiek als compromis steeds meer geaccepteerd.

Een belangrijke reden voor de Moslimbroederschap om zich minder radicaal op te stellen was dat ze vanuit het principe van dawah een groot aantal ziekenhuizen, scholen en bedrijven en internationale relaties had opgebouwd die bij het gebruik van geweld tegen de staat vernietigd konden worden. Deelname aan de politiek werd gezien als een manier om deze infrastructuur te beschermen of zelfs uit te bouwen en de macht van de staat terug te dringen. Het achterliggende idee was dus niet zozeer om de verkiezingen te winnen, want die kans achtte men binnen een autoritaire staat uitgesloten.

Terwijl aan de basis (bij de leden) de veranderingen zich voltrokken, stelde de top van de partij zich de vraag of ze wel op de goede weg was. Moest de organisatie wel politiek bedrijven wanneer dat betekende dat ze compromissen moest sluiten met een overheid die zo corrupt en islamvijandig was? Kon ze zich niet

⚡ Tijdens een militaire parade op 6 oktober 1981 wordt president Sadat, vlak nadat hij een vredesakkoord met Israël had gesloten, vermoord door islamitische extremisten. De daders waren geïnspireerd door Sayyid Qutb, gezaghebbend ideoloog van de Moslimbroederschap in de jaren vijftig en zestig.

◀ Hosni Mubarak volgde in 1981 Sadat op als president van Egypte. Na de grootschalige protesten in zijn land trad hij op 11 februari 2011 terug.

◀ Opstandelingen in januari 2011. Anderhalf jaar na de opstand is de hoop op democratisering sterk verminderd. Het leger heeft een sterke greep op het land. De toekomst moet uitwijzen of de Moslimbroederschap en andere partijen alternatieven worden voor de macht van het leger.

beter toelagen op het voeren van propaganda, zoals oorspronkelijk de bedoeling was onder Hasan al-Banna? Deze vraag werd vooral actueel na de algemene verkiezingen van 2010. Door fraude van het regime van Mubarak haalde de Broederschap toen geen enkele zetel in het parlement. Dit in tegenstelling tot de verkiezingen van 2005, toen er 88 zetels werden veroverd. Dat men niet onverdeeld gelukkig was met het nieuwe pragmatisme in eigen kring bleek toen in 2010 Mohammed Badi, een voorstander van de propagandalijn, als leider van de Broederschap werd gekozen.

De val van Mubarak

Ten tijde van de demonstraties en bezetting van het Tahrirplein in Caïro

in januari-februari 2011 bevond de Moslimbroederschap zich midden in dit debat over de toekomstige strategie. Organisatorisch, ideologisch en mentaal was ze hierdoor goed voorbereid op de revolutionaire gebeurtenissen. In de afgelopen tien jaar was immers ervaring opgedaan in het samenwerken met andere partijen en stromingen, was de parlementaire democratie omarmd en had men aan den lijve de gevolgen van het dictatoriale systeem gevoeld. Aan de andere kant waren de interne hervormingen nog lang niet afgerond. De eigen dictatoriale structuur met aan de top een leider en hieromheen een politbureau waren nog volledig intact. Ieder lid moest nog altijd een eed van trouw en volledige gehoorzaamheid aan de leider zweren. En hoewel veel leden en ook enkele leiders in de loop der jaren in liberale richting waren opgeschoven en 'verlicht' genoemd konden worden, gold dit lang niet voor alle leden en zeker niet voor die in de provincie.

Verdeeldheid

De Moslimbroederschap heeft het spel om de macht het afgelopen jaar briljant gespeeld. Ze heeft zelfs bijna een absolute meerderheid gehaald in het parlement. En ook in de commissie die de grondwet moet opstellen, heeft zij de meerderheid verworven. Deelname aan de verkiezingen en de machtsstrijd die hierna volgde, hebben echter wel het democratiseringsproces binnen de beweging verstoord. Geheel tegen de geest van de tijd en de sfeer van de revolutie in, heeft zij direct na de val van Mubarak de interne discipline en autoritaire structuur enorm verstevigd. Zo werd vrijwel de gehele top van de Partij van Vrijheid en Rechtvaardigheid, de politieke partij die de Moslimbroederschap had opgericht om deel te kunnen nemen aan de verkiezingen, benoemd door het politbureau. Bovendien ontdeed de leiding van de Broederschap zich van een groot aantal van haar meer liberale leden. Een van de slachtoffers is Abd al-Mun'im Abu al-Futuh. Deze jurist sloot zich in de jaren zeventig aan bij de beweging. Ondanks zijn steeds liberalere visie – zo mogen volgens hem kopten en vrouwen zich kandidaat stellen voor het presidentschap en heeft de sharia niet zoveel met politiek uit te staan – steeg hij in de

loop der jaren in de rangen van de partij. Vorig jaar werd hij echter op een zijspoor gerangeerd. Nadat hij was uitgetreden richtte hij zijn eigen partij op en nu is hij een van de kanshebbers bij de presidentsverkiezingen. Veel jongeren, die evenmin het oude principe van 'horen en gehoorzamen' van de beweging accepteren, zijn ook uit de partij gestapt.

Toekomst

Heeft hiermee de liberale stroming binnen de Moslimbroederschap de strijd dan toch verloren? Is Egypte onder leiding van de broeders op weg een orthodoxe islamitische staat te worden? Dit is niet noodzakelijkerwijs het geval. De Moslimbroederschap lijkt zich bewust van de enorme problemen waar Egypte voor staat. Het land staat economisch aan de afgrond en heeft het buitenland nodig. Het zal met het Westen moeten samenwerken. Daarnaast zullen de militairen ook scherpe grenzen stellen aan de macht van de nieuwe regering. Het beste bewijs dat de Moslimbroeders voorlopig een gematigde koers willen varen, is het feit dat ze de steenrijke zakenman Khairat al-Shater als presidentskandidaat naar voren hadden geschoven. Al-Shater is weliswaar een conservatieve moslim, maar staat op economisch terrein en op het gebied van buitenlandse politiek bekend als zeer pragmatisch. Het utopisme van Hasan al-Banna en de jihad van Sayyid Qutb lijken dus toch plaats te hebben gemaakt voor pragmatisme en politieke realiteit. Rest alleen de vraag of dat definitief is en of de militairen de nieuwe macht van de Moslimbroederschap zullen dulden.

Roel Meijer is senior onderzoeker bij instituut Clingendael en geeft les als historicus bij Religiewetenschappen aan de Radboud Universiteit. **Joost Vermeulen** is historicus en freelance publicist.

VERDER LEZEN

- ▶ **Gurdun Krämer**, *Hasan al-Banna, One World*, 2010
- ▶ **John Calvert**, *Sayyid Qutb and the Origins of Radical Islamism*, Hurst & Company, 2010
- ▶ **Alison Pargeter**, *The Muslim Brotherhood. The Burden of Tradition*, Saqi Books, 2010